

Summary

Mikhnevich L. Achievements of the lawyers of Volyn (Kremenets) Lyceum.

This article devoted to the educational and scientific activities of teachers-lawyers of Volyn gymnasium / Volyn (Kremenets) Lyceum (1805–1833). It was established the catalog of legal disciplines that were offered to the study, and also the features of their lecture. It was also found the teachers- lawyers of Gymnasium / Lyceum and their scholarly works about natural law, Roman law and Polish-Lithuanian law. It was established that these works were the main textbook of students of this Gymnasium and it's also increased interest to jurisprudence between lawyers and thus it's provide a basis for future important legal research. It was also analyzed the effect of the teacher's activities and the creative heritage of legal scholars of Lyceum on dissemination of legal knowledge among the inhabitants of the Ukrainian lands.

Key words: Volyn gymnasium, lyceum, legal education, teachers, lawyers, natural law, Roman law, the Polish-Lithuanian law, local laws.

Отримано 23.06.2014

УДК 340.5:115

I. М. СИТАР

Ігор Михайлович Ситар, кандидат юридичних наук, доцент, докторант Національної академії внутрішніх справ

МЕТОДОЛОГІЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОНАВСТВА В КОНТЕКСТІ АКУЛЬТУРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ (комплексний аналіз)

У словниках термін «методологія» тлумачать як: 1) сукупність прийомів, що застосовуються у будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання; 2) вчення про науковий метод пізнання і перетворення світу¹.

Термін «методологія» у буквальному сенсі означає вчення про методи пізнання (лат. *logos* – наука, знання, метод). У літературних джерелах зустрічаються різноманітні тлумачення поняття «методологія»:

- найбільший філософський метод пізнання;
- система методів, що застосовуються тією чи іншою наукою;
- особлива галузь знань, що слугує своєрідним джерелом забезпечення методами дослідження інші конкретні науки;
- філософське вчення про методи пізнання і практики².

Сутність звернення до методології зумовлюється прогресивним розвитком науки, а також необхідністю вирішення проблем, пов'язаних із більш глибоким пізнанням складних процесів суспільного буття і перспектив його перетворення. З цього випливає, що наука повинна пізнавати саму себе, і це – характерна тенденція сучасного поступального розвитку³.

Для аналізу акультураційних процесів методологію слід розуміти як сукупність знань про методи та їх взаємодію з порівняльно-правовим методом, оскільки вивчення процесів взаємодії, діалогості правових систем потребує повного спектру методологічного інструментарію для дослідження даного явища.

Вважаємо за доцільне розглядати методологію як вчення про методи пізнання і перетворення дійсності, застосування світоглядних принципів до процесу пізнання, духовної творчості й практики.

Проблеми методології порівняльного правознавства, зокрема досягнення акультураційних процесів, аналізу їх окремих елементів та моделювання цілісної системи, знайшли своє відображення у працях таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: О. Д. Тихомиров, М. І. Козюбра, О. М. Лисенко, О. В. Кресін, М. С. Кельман, Л. А. Луць, П. М. Рабінович, О. З. Панкевич, М. Дамірлі, Р. Давид, Х. Цвайгерт, Кьотц, Ю. О. Тихомиров, М. В. Захарова, А. В. Поляков, І. Честнов, які розробили концептуальні засади методології вивчення акультураційних процесів.

Методологія порівняльного правознавства як явище інтегральне в процесі дослідження послуговується низкою методів, підходів, принципів і засобів, якими визнається стратегія наукового пізнання правових систем світу. Результати наукової і практичної діяльності людей залежать не тільки від того, хто діє (суб'єкт) чи на що спрямована пізнавальна діяльність (об'єкт), але й від того, яким методологічним інструментарієм здійснюється сам пізнавальний процес⁴.

У процесі дослідження слід звертати увагу на особу дослідника-компаративіста, рівень його професійності, на те, як він ставиться до того чи іншого явища. Як зазначає М. С. Кельман, таке положення є основою «вітакультурної методології». Вона являє собою «методологічні знання, що за логікою дедуктивного підходу презентують загальну схему методології від її найвищого рівня філософської методології до окремонаукового»⁵.

Методологія наукового пізнання в процесі аналізу акультураційних процесів повинна базуватися на таких принципах: а) єдності теорії та практики; б) визначеності; в) конкретності; г) пізнавальності; д) об'єктивності; е) причинності; є) розвитку⁶.

Доцільно зазначити, що юридична методологія загалом і методологія порівняльного правознавства зокрема базується на загальнофілософському рівні пізнання; її основні поняття та категорії запозичені із загальної методології для моделювання ситуації, що стосується правових аспектів.

Вищенаведені міркування підтверджує російський учений В. С. Нерсесянц, визначаючи процес адаптації певних загальнофілософських норм, понять і категорій до юридичних, правових явищ як юридизацію.

У методології порівняльного правознавства застосовуються також нові підходи, принципи і методи, розроблені в рамках методології інших наук. Такий процес юридизації В. С. Нерсесянц розуміє як юридико-понятійну трансформацію інших, неюридичних методів і дисциплін, їх перетворення з позицій права та включення в новий пізнавально-сенсовий контекст предмета і метода юридичної науки. Юридизація методів інших наук є необхідною умовою й вимогою методологічної і предметної однорідності і чистоти юридичної науки⁷.

Безперечно, в юридичній науці активно застосовуються загальні та загальнонаукові методи. Це закони діалектики, методи і прийоми логіки, системного і структурно-функціонального метод-аналізу, моделювання, експериментування тощо.

Відтак порівняльне правознавство враховує методологічний плюралізм, адже чим ширша система юридизованих методів, тим ефективнішим буде наукове дослідження в галузі права.

Сучасні дослідники-компаративісти зазначають, що будь-яка наукова діяльність немислима без філософського підходу до пояснення явищ, які становлять об'єкт дослідження тієї чи іншої науки. Незалежно від того, усвідомлюють це вчені чи ні, вони використовують ті філософські концепції, теорії, доктрини, які відповідають їх світогляду і певною мірою визначаються ідеологічними поглядами, практичним досвідом та іншими чинниками. Філософська методологія є методологією найвищого рівня узагальнення. Жодні спеціально-наукові рівні методологічного аналізу (хоча вони можуть мати світоглядне значення) не можуть надати світогляду філософськи обґрунтованого характеру⁸.

На основі філософської методології створюється філософсько-світоглядний фундамент: різноманітні теорії, концепції, парадигми і т. д., вироблені століттями в процесі людської діяльності. Зокрема, це концепції позитивізму, доктрина природного права, екзистенціалізму, сучасної феноменології і синергетики, які становлять міждисциплінарні підходи правознавства в дослідженні правових акультураційних процесів.

Необхідність розвитку та вдосконалення методології сучасного порівняльного правознавства зумовлена як ускладненням і динамізмом об'єкта пізнання – правової реальності, – так і самого процесу наукового пізнання і його засобів. Поява нових та вдосконалення наявних наукових методів зумовлені необхідністю точного й адекватного відображення всього різноманіття і складності правової реальності. Вимоги всебічності і точності результатів конкретного юридичного дослідження впливають з необхідності комплексного використання різних методів у їх єдності й взаємодоповненні.

На сучасному етапі проникнення у юридичну науку способів, прийомів і процедур дослідження, прибутанних іншим наукам, не є механічним процесом, а супроводжується відповідною їх перебудовою, трансформацією, пристосуванням до специфіки об'єктів правової дійсності⁹.

Вищенаведене показує, яким чином повинен відбуватися міждисциплінарний діалог у порівняльному правознавстві, котрий фактично буде основою дослідження акультураційних процесів у сучасній правовій системі України.

Синергетичний підхід до вивчення правових явищ полягає в застосуванні методів синергетики як науки про самоорганізаційні та самореалізаційні процеси в системі права за умови діалоговості культур. За такого підходу можна простежити нелінійність процесів у праві держави-реципієнта і спрогнозувати подальше запозичення та прийняття певних норм. Усі системи, у тому числі правові, діють на основі об'єктивної необхідності законів. Усі природні і суспільні системи розвиваються нелінійно, з великою часткою випадковості, яка є генератором нового в даних системах. Саме воно обумовлює саморозвиток, самоорганізацію системи, які, своєю чергою, забезпечують її впорядкованість^{10,11}.

Синергетичний підхід використовується вітчизняним порівняльним правознавством для аналізу правових систем Європи. Особливої актуальності він набув у зв'язку з інтеграційними процесами, які відбуваються і будуть відбуватися в Україні. Це відкриває широкі можливості для нового бачення історії становлення і сучасного стану національних правових систем та їх подальшого розвитку. Також слід погодитись з М. І. Козюброю, який у праці «Методологія права: концептуальні підходи» стверджує, що право за своєю природою – це результат багатофакторного впливу: природного і соціального, економіки і політики, ідеології і психології, релігії і моралі, національної культури і традицій і т. д. Причому принципове значення має не стільки якийсь окремих з названих чинників, скільки спосіб взаємодії між ними, який в різні історичні періоди, епохи істотно відрізнявся між собою¹².

Інтеграційні процеси – це взаємодія насамперед між культурними феноменами, між правом різних народів, що призводить до акультурації в праві. Також слід зазначити, що європейський правовий простір передусім утворювався з єдиного права, єдиного правового світогляду.

Аналіз акультураційних процесів повинен базуватися на постулатах діалектики, зокрема на принципах діалектичної логіки, яка вимагає всебічності пізнання, історичного підходу, конкретності істини та реалізується в системному підході. Він виходить з того, що: 1) правові системи як об'єкти порівняльного правознавства

навства є складними поліструктурними утвореннями, тобто являють собою цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів; 2) ці елементи правової системи, своєю чергою, є системами нижчого, порівняно з правовою системою, порядку; 3) остання входить як елемент до системи вищого порядку – суспільства; 4) правова система та її елементи утворюють єдність із середовищем, в якому вони функціонують.

Мета застосування методологічних засобів системного підходу полягає в тому, щоб дати адекватну картину взаємозв'язків всіх елементів, що утворюють порівнювані правові системи, проаналізувати їх взаємодію, а також взаємозв'язки правової системи та її елементів із зовнішнім середовищем, іншими соціальними системами: політичною, економічною, моральною, релігійною і т. д.¹³. Що стосується взаємодії правової системи із зовнішнім середовищем, то це – взаємодія з іншими правовими системами, тобто акультираційна діалоговість.

Як зазначає О. Ф. Скакун, існує два шляхи динаміки відкритих систем: 1) через комбінацію існуючих елементів компаративного методу (провідного у порівняльному правознавстві) і створення таким шляхом нових дослідницьких моделей і конструкцій (при розв'язанні наукових задач); 2) через освоєння нових моделей, залучення нових методологічних засобів і процедур (що реалізуються з виникненням наукових проблем)¹⁴.

У сучасний період повинен існувати міждисциплінарний обмін під час дослідження комплексних наукових проблем, коли для їх вирішення об'єктивно необхідно застосувати ідеї та методи інших наук.

Доцільно зупинитись на методології юридичної науки, під якою традиційно розуміють: а) систему підходів і методів, способів і засобів наукового пізнання; б) вчення (теорію) про їх використання у дослідженні державно-правових явищ¹⁵.

На думку Д. А. Керімова, методологія – явище, яке об'єднує низку компонентів: світогляд та фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальнофілософські закони і категорії, загальні та спеціальні наукові методи¹⁶. Отже, слід зазначити, що під методологією розуміється весь стратегічний комплекс, що використовується для пізнання юридичної дійсності, зокрема для розуміння акультираційних процесів.

Сучасна багаторівнева наукова методологія враховує наявність складних пізнавальних конструкцій та ситуацій¹⁷, модифікації об'єкта і предмета юридичної науки¹⁸, викликані змінами самих явищ, що становлять об'єкт дослідження¹⁹.

Тому в методології порівняльного правознавства застосовують чотири групи методів: 1) загальні; 2) загальнонаукові; 3) міждисциплінарні; 4) спеціальні.

Загальні методи пізнання властиві кожній людині як розумній істоті і використовується не лише в науці, а й у повсякденному житті (спостереження, порівняння, рахування, узагальнення, дескрипція, опис)²⁰.

Загальнонаукові методи – це вищий філософський рівень, який дає можливість здійснити логічну та моральну оцінку явищ як на макро-, так і на мікрорівні, з'ясувати акультирацію в праві через призму синергетичного підходу.

До загальнонаукових методів слід віднести: діалектику, формальну логіку, гносеологічний системний аналіз, що застосовується не тільки у науковому пізнанні, а й у практичній діяльності.

Діалектичний метод аналізу акультираційних процесів передбачає об'єктивний, всебічний і конкретний розгляд процесу акультирації, виявлення притаманних йому зв'язків, наявності суперечностей, оцінку акультираційних процесів з якісного та кількісного боку, виявлення залежності форми явища від його сутності.

Сюди також слід віднести основні закони діалектики: а) закон єдності і боротьби протилежностей; б) закон переходу кількісних змін в якісні; в) закон заперечення заперечення.

З приводу акультираційних процесів перший закон спрацьовує тоді, коли йдеться про інтеграційні процеси в національній правовій системі України. Акультираційні процеси Західної України більш орієнтовані на правову комунікацію із Заходом, а Східна Україна цю зону комунікації підтримує менше. У цьому проявляється діалектичний «закон єдності та боротьби протилежностей». Щодо «закону переходу кількісних змін в якісні», то він спрацьовує в акультираційних процесах, що стосуються впорядкування суспільних відносин, проведення великої кількості правових реформ, виконання зобов'язань перед членами Європейського Союзу і т. д.

«Закон заперечення заперечення» спрацьовує тоді, коли існують невідповідні для держави-реципієнта умови, які нею не сприймаються. До прикладу, невідповідні для правової системи умови входження у Європейський Союз і т. д.

Прийоми пізнання аналіз і синтез, абстракція і сходження від абстрактного до конкретного також застосовуються в компаративістиці. Аналіз є прийомом пізнання за допомогою розмежування предмета дослідження на складові елементи. Синтез – це поєднання окремих частин предмета в єдине ціле. Наприклад, для аналізу акультираційних процесів, а саме аналізу такого явища, як національне право чи правова реальність, ми спочатку виділяємо в ній і окремо вивчаємо правові норми, правові відносини, правову свідомість, правомірну поведінку, а потім їх синтезуємо у категорії правопорядку.

Доцільно звернути увагу на системний метод (метод системного аналізу), який застосовують під час вивчення складних проблем. Системний аналіз стосується утворення, розвитку, функціонування, синтезу державно-правових явищ, а також їхнього взаємозв'язку з іншими соціальними явищами²¹. Тож стосовно акультираційних процесів це надзвичайно важливий метод пізнання.

Розглянемо докладніше міждисциплінарні методи, що застосовуються для вивчення акультираційних процесів.

1. **Культурологічний метод** припускає вивчення права як невід'ємної частини соціального регулювання, що базується на моральних принципах, етиці, релігії тощо.

Сьогодні розповсюдженими напрямками у порівняльно-правовій науці є культурологічний та соціологічний підходи²².

Д. В. Дождев зазначає, що науковий аналіз можливий з однієї із двох позицій: 1) залучення зовнішнього обґрунтування з іншої науки чи 2) розробка матеріалу з позиції предмета вивчення.

У першому випадку утворюється етичний, естетичний, релігійний, політичний, економічний, соціологічний, культурний, герменевтичний, семіотичний, кібернетичний чи синергетичний портрет права, у другому матеріал структурується відповідно до принципу права.

Культурологічний підхід у процесі дослідження акультурації є надзвичайно важливим, оскільки в результаті взаємодії правових культур функціонують правові ідеї, привнесені в національну культуру ззовні.

З даного поводу В. А. Слищенков у науковій статті «Методи порівняльного правознавства: зауваження про культурологічний підхід до порівняльного правознавства» зазначає, що культурологічний підхід є орієнтованим критерієм порівняння (*tertium comparationis*). У процесі порівняння дослідники орієнтовані на розуміння і пояснення права у визначеному правовому контексті. На основі культурологічних факторів ми можемо з'ясувати, чи підходить право тієї чи іншої країни нам²³.

Сучасний філософ права С. І. Максимов з приводу акультурації в контексті прав людини переконаний, що в процесі глобалізації в обговоренні проблеми прав людини найважливішою постає проблема співвідношення універсального та культурно різноманітного в їх змісті та здійсненні. Здавалося б, наслідком глобалізації, насамперед економічної, мала б бути уніфікація усіх процесів у світі, включаючи правові й культурні. Проте певною реакцією на процеси уніфікації стала особлива увага до збереження культурного різноманіття.

Мультикультурний діалог може також полегшити універсальний дискурс без підризу культурної різноманітності. Політика культурної ідентичності на підставі відвічних зв'язків має бути визнана у всіх міжнародних діалогах²⁴.

Безперечно, що в процесі акультурації відбувається діалог між універсальністю та традиційністю, і він не знищує і не руйнує традиційності.

2. **Соціологічний метод** полягає у дослідженні права на базі конкретних соціальних фактів. Даний метод активно застосовується й для аналізу акультураційних процесів.

Соціологічні висновки повинні стати основою для аналізу ефективності норм, інститутів та нормативно-правових актів.

На основі соціологічного методу у юриспруденції формується соціологія права. Ефективність юридичних норм як регулятора суспільних відносин залежить не тільки від ступеня їх досконалості, скільки від правових та соціальних явищ і процесів, аналізу стану суспільних відносин. Слід з'ясувати соціальну обумовленість права, його соціальну сутність і взаємозв'язок з іншими соціальними явищами й процесами²⁵. Соціологія права вивчає дію права, його ефективність, а також фактори, що їх обумовлюють. Що стосується акультураційних процесів, то соціологія права виконує тут наступну функцію: а) вивчає соціальну обумовленість права, його інститутів і норм, закономірності впливу на право всієї системи матеріальних і духовних факторів; б) механізм дії права в суспільстві, закономірності впливу права і правозастосовної практики на різні аспекти соціального життя; в) ефективність дії права, його інститутів і норм у регулюванні поведінки людей²⁶.

На нашу думку, процесу акультурації передують соціологічна оцінка певного явища, аналіз соціального сприйняття соціумом. Наприклад, інститут шлюбного договору (контракту) в українському суспільстві підтримує один відсоток населення, і тому акультурація норм відбувається з огляду на традиції.

Також соціологія вказує на соціальну і громадянську ідентичність народів, вибір тієї чи іншої моделі політичної системи, проблему правових реформ; вона визначає ефективність фінансового законодавства і т. д.²⁷.

Вітчизняний філософ і соціолог В. А. Бачинін зазначає, що соціологія дає можливість з'ясувати ментальні особливості людини, соціологічні знання, соціологічний розум і рефлексію, соціологічну інтуїцію, соціологічне уявлення, соціологічний здоровий глузд і т. д.²⁸. Це надзвичайно актуально в контексті акультурації, оскільки будь-яка норма обумовлює культуру і традиції, певні ментальні особливості та культурологічні закономірності.

3. **Статистичний метод** застосовується для кількісної характеристики предмета дослідження, наприклад, у процесі аналізу відомостей про кількість правопорушень, питому вагу злочинів тощо.

4. **Конкретно-історичний метод** допомагає вивчити специфіку конкретного державно-правового явища, простежити динаміку його розвитку. У порівняльному правознавстві цей метод базується на гносеологічному критерії (*епістемологічному* чи *когнітивному*).

Акультураційний процес вимагає глибокого аналізу історичних передумов формування тих чи інших міждержавних об'єднань з точки зору історизму, спадковості у праві, а також виникнення певних правових норм.

Як зазначає вітчизняний компаративіст М. А. Дамірлі, в епістемологічному плані науковий статус порівняльного правознавства буде доведений; якщо: по-перше, буде встановлено, що вказана вище галузь для свого дослідження вимагає спеціальної науки (концептуальна необхідність); по-друге, буде виявлено наявність особливої установки чи ракурсу розгляду; по-третє, буде доведено, що порівняльне правознавство – це пізнання, що безпосередньо націлене на досягнення нових наукових знань чи знань, спрямованих на подальше пізнання і перетворення знань. Епістемологічним критерієм пізнання є «мисленнєвий зв'язок». Вихідною епістемологічною передумовою спеціального порівняльного вивчення правової реальності є наяв-

ність відносин подібності й розбіжності (загальне, окреме і особливе), які можуть бути виявлені та пізнані належним чином лише через порівняння²⁹.

У процесі акультурації конкретно-історичний метод дає можливість простежити розвиток того чи іншого правового інституту, якого вимагає держава-реципієнт.

Доцільно згадати й про методи «спеціальні». Це методи, під якими розуміють сукупність принципів, прийомів, правил, способів і засобів дослідження конкретних об'єктів (явищ, предметів, фактів). До них належать: спеціально-юридичний, теоретико-юридичний, конкретно-соціологічний, юридико-технічний, герменевтично-правовий, інструментально-правовий, метод теоретико-правового моделювання, теоретико-правового прогнозування, юридичної психології, а також ряд методів суспільних і природничих наук.

Як зазначає В. М. Сирих, до конкретно-правових (чи приватноправових) наукових методів відносять прийоми тлумачення права та порівняльно-правовий метод³⁰.

А. Х. Саїдов зауважує, що характер і особливості порівняльно-правового методу розкриваються при висвітленні: по-перше, його співвідношення із загальнонауковими методами; по-друге, його місця і значення в системі конкретно-наукових методів. Загальнонаукові методи допомагають розкрити єдність і багатоманітність становлення і існування різних правових систем, фіксуючи їх загальні закономірності, тенденції розвитку. Співвідношення загальнонаукових і приватнонаукових (конкретно-наукових) методів існує у формі взаємопроникнення. Загальнонаукові методи певним чином збагачують і підвищують ефективність приватнонаукових³¹.

Особливо взаємодія загальнонаукових і конкретно-наукових методів сприяє аналізу акультураційних процесів, зокрема стосовно використання правових культур і правових конструкцій інших країн державою-реципієнтом. Актуалізується дана проблема в процесі проведення правових реформ та правильного розуміння сутності норм держав-реципієнтів, їх оцінку, з точки зору онтології, моралі, етики, культури, ментальності.

На нашу думку, методологія дослідження акультураційних процесів повинна базуватися на використанні всього методологічного інструментарію: філософських підходів, суспільно-правових, загальних, міждисциплінарних, а також спеціальних (конкретно-наукових чи приватнонаукових та спеціально-наукових) методів.

У даному випадку, коли застосовуємо методологію для дослідження акультураційних процесів, слід враховувати правильне онтологічне бачення. Дослідник повинен застосовувати відповідні принципи: онтологічні, аксіологічні, гносеологічні (епістемологічні), історичної об'єктивності, врахування національної самобутності, ментальних особливостей, принцип методологічного плюралізму, принцип єдності історичного і логічного, принцип нелінійності та синергетичності тощо.

У методології науки вирізняють метафізичну інтуїцію, філософський розум, теоретичне мислення.

Варто погодитися з професором С. С. Сливкою, що під методологією науки слід розуміти процес, який ґрунтується на антропних пізнавальних можливостях людини, її філософському мисленні, світоглядній інтерпретації підходів інших дослідників. Ідеться не лише про знання, а й про індивідуальні рефлексивні проекти, плани, моделі, певні принципи, установки, сформовані в процесі життя, інтегративний досвід³².

У контексті дослідження акультурації права науковцям-компаративістам слід застосовувати аксіоми методології:

а) порівняльне правознавство в процесі акультурації вимагає діалектичного підходу до вивчення правових систем (у кожній правовій системі є свої позитивні й негативні аспекти, будь-яку правову систему можна вдосконалювати на основі досвіду інших правових систем);

б) порівняння правових систем вимагає інтелектуальної об'єктивності, тут не може бути релігійних чи культових пересторог, що суперечить тим чи іншим правовим системам, їх слід оцінювати як належне і використовувати все краще;

в) право є вираженням історії, психіки, психології, традицій та культури кожного народу (відтак немає і не може бути ідентичних правових систем);

г) незважаючи на історичні розбіжності правових систем, відбувається процес їх зближення й взаємопроникнення;

д) порівняльне правознавство заохочує і схвалює запозичення ідей однієї правової системи іншою, але такі запозичення потребують ґрунтовного аналізу з погляду культурної логічності;

е) мета порівняльного аналізу правових систем – зрозуміти історичні передумови формування кожної з них (у порівняльному правознавстві немає поділу національних правових систем на «погані» і «хороші»³³).

Вказані положення є основою не тільки для аналізу правової системи, але й соціальної, причому з огляду на культурологічні аспекти. Адже, на думку французького дослідника П. Легранда, «кожне право є унікальним духовним витвором. ...Мовою сучасної медицини можна сказати, що у кожній правовій системі є свій унікальний і неповторний ДНК, і, відповідно, немає і не може бути ідентичних національних правових систем у світі»³⁴.

Отже можемо зробити такі висновки. Дослідження акультурації в порівняльному правознавстві вимагає застосування всього методологічного інструментарію, починаючи від загальнофілософських і закінчуючи спеціально-науковими методами.

Особливу увагу слід звернути на міждисциплінарні підходи, які дають можливість розкрити нові закономірності при дослідженні акультурованих державно-правових явищ.

До основних методологічних підходів належать: історичний, логічний, герменевтичний, аксіологічний, синергетичний, системний, біхевіористичний, гуманістичний, кібернетичний, інституціональний, структурний, функціональний, антропологічний та цивілізаційний, докладно розглянуті нами у статті «Методологічні підходи як засіб дослідження акультурації в праві». Деякі з них обмежуються рамками певної науки (або

стосуються структури, функціональності, системності), а інші є міждисциплінарними, які охоплюють вивчення різних наук та галузей права.

- ¹ Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН. – М.: Мысль, 2001. – Т. 2. – 634 с. – С. 553.
- ² Попковская П. Я. Методология научных исследований: курс лекций / П. Я. Попковская. – 2-е изд. – М.: Информпресс, 2006. – 184 с. – С. 64.
- ³ Керимов Д. А. Методология права: предмет, функции, проблемы философии права / Д. А. Керимов. – 4-е изд. – М.: Изд-во СГУ, 2008. – 521 с. – С. 60–61.
- ⁴ Скакун О. Ф. Принцип единства логического и исторического методов в сравнительном правоведении: открытая лекция / О. Ф. Скакун; за ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Кресина. – К.; Симферополь: Ин-т государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины; Изд-во Логос, 2007. – Вып. 5. – 31 с. – С. 3.
- ⁵ Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології: монографія / М. С. Кельман. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-Граф», 2011. – 492 с. – С. 438–439.
- ⁶ Тойнби А. Дж. Постигание истории: пер. с англ. / А. Дж. Тойнби. – М.: Прогресс, 1991. – 736 с. – С. 12.
- ⁷ Проблемы общей теории права и государства: учебник / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. – 832 с. – С. 23.
- ⁸ Лисенко О. Методи порівняльного правознавства / О. Лисенко // Порівняльне правознавство. – 2013. – № 1–2. – С. 182–189.
- ⁹ Керимов Д. А. Методология права (предмет, функция, проблемы философии права) / Д. А. Керимов. – М., 2001. – С. 90–91.
- ¹⁰ Доржев Ж. Б. О синергетическом подходе в сравнительно-правовых исследованиях / Ж. Б. Доржев // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: зб. наук. праць; за ред. Ю. С. Шемшученка, Л. В. Губерського, І. С. Гриценка; упор. О. В. Кресін. – К.: Логос, 2009. – С. 61–65.
- ¹¹ Сырых В. М. Метод правовой науки (основные элементы, структура) / В. М. Сырых. – М.: Юридическая литература, 1980. – 175 с.
- ¹² Козюбра М. І. Методолгія права: концептуальні підходи / М. І. Козюбра // Проблеми методології сучасного правознавства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К., 1996. – С. 23–25.
- ¹³ Дамирлин Мехман А. Право «История»: эпистемиологические проблемы / Дамирлин Мехман А. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2002. – С. 132.
- ¹⁴ Рабінович П. М. Основы загалльної теорії права та держави: навч. посібник / П. М. Рабінович. – К.: Атіка, 2001. – 176 с. – С. 9.
- ¹⁵ Керимов Д. А. Методология права (предмет, функция, проблемы философии права) / Д. А. Керимов. – М., 2001. – 630 с. – С. 168.
- ¹⁶ Лешкевич Т. Г. Философия науки: традиции и новации: учеб. пособие для вузов / Т. Г. Лешкевич. – М., 2001. – 430 с. – С. 46.
- ¹⁷ Рабінович П. М. Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства: досягнення, втрати, перспективи / П. М. Рабінович // Методологічні проблеми правової науки. – Х., 2003. – С. 20–21.
- ¹⁸ Кресін О. В. Порівняльне правознавство у системі юридичних наук: проблеми методології: монографія / [О. В. Кресін та ін.]; за ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – 256 с. – С. 75.
- ¹⁹ Ткаченко В. Д. Порівняльне правознавство: підручник / В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов; за ред. В. Д. Ткаченка. – Х.: Право, 2003. – 274 с. – С. 8.
- ²⁰ Сырых В. М. Логические оснований общей теории права: в 2-х т. / В. М. Сырых. – М.: Юстицинформ, 2000. – Т. 1. – 528 с. – С. 10.
- ²¹ Крестовська Н. М. Теорія держави і права: елементарний курс / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева. – Вид. 3-є. – Х.: Одісей, 2012. – 432 с. – С. 12.
- ²² Дождев Д. В. Сравнительное право: состояние и перспективы / Д. В. Дождев // Российский ежегодник сравнительного права. – 2007. – С. 10–19.
- ²³ Слыщенков В. А. Методы сравнительного правоведения: замечания о культурологическом подходе к сравнительному правоведению / В. А. Слыщенков; под ред. Д. В. Дождева // Ежегодник сравнительного права. – М.: Статут, 2011. – 327 с. – С. 25–36.
- ²⁴ Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації: вибр. праці / С. І. Максимов. – Х.: Право, 2010. – 336 с. – С. 134, 140.
- ²⁵ Глазырин В. В. Социология права: учебное пособие / [В. В. Глазырин, Ю. И. Гревцов, В. В. Зенков и др.]; под ред. В. М. Сырых. – М.: Юридический Дом «Юстицинформ», 2001. – 480 с. – С. 17.
- ²⁶ Гревцов Ю. И. Социология права: курс лекций / Ю. И. Гревцов. – СПб.: Изд-во «Юридический Центр Пресс», 2001. – 312 с. – С. 13–14.
- ²⁷ Шереги Ф. Э. Социология права: прикладные исследования / Ф. Э. Шереги. – СПб.: Алетей, 2002. – 447 с.
- ²⁸ Бачинин В. А. Социология. Академический курс / В. А. Бачинин. – СПб.: Юридический Центр Пресс, 2004. – 871 с. – С. 40–46.
- ²⁹ Дамирли М. А. Сравнительное правоведение в поисках собственной идентичности: открытая лекция / М. А. Дамирли. – Киев–Львов: ЗУКЦ, 2012. – Вып. 28. – 24 с. – С. 13–14.
- ³⁰ Сырых В. М. Логические оснований общей теории права: в 2-х т. / В. М. Сырых. – М.: Юстицинформ, 2000. – Т. 1. – 528 с. – С. 360.
- ³¹ Саидов А. Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности): учебник / А. Х. Саидов; отв. ред. В. А. Туманова. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Юристъ, 2000. – 448 с. – С. 42–43.
- ³² Сливка С. С. Філософія права: навч. посібник / С. С. Сливка. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 264 с. – С. 12.
- ³³ Осаке К. Сравнительное правоведение: в схемах. Общая и Особенная части: учеб.-практ. пособие / Кристофер Осаке. – М.: Дело, 2000. – 256 с.
- ³⁴ Осаке К. Размышления о природе сравнительного правоведения: некоторые теоретические вопросы / Кристофер Осаке // Зарубежное законодательство и сравнительное правоведение. – 2006. – № 3. – С. 54–71.

Резюме

Ситар І. М. Методологія порівняльного правознавства в контексті акультураційних процесів (комплексний аналіз).

Розглянуто проблеми комплексного розуміння методології дослідження акультураційних процесів і юридизації загальнофілософської методології та її впливу на дослідження акультурації в праві. Зазначається, що для аналізу акультураційних процесів методологію слід розуміти як сукупність знань про методи та їх взаємодію з порівняльно-правовим методом. Особлива увага акцентується на багаторівневості методології дослідження акультураційних процесів. До методів такого дослідження віднесено: загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціальні методи, які певним чином взаємодіють між собою і утворюють комплексний підхід.

Ключові слова: методологія науки, методологія порівняльного правознавства, порівняльно-правовий метод, юридизація в праві, методологічні підходи.

Резюме

Ситар И. М. Методология сравнительного правоведения в контексте аккультурационных процессов (комплексный анализ).

Рассмотрены проблемы комплексного понимания методологии исследования аккультурационных процессов и юридизации общеправовой методологии, а также влияния на исследования аккультурации в праве. Отмечается, что для анализа аккультурационных процессов методологию следует понимать как совокупность знаний о методах и их взаимодействии со сравнительно-правовым методом. Особенное внимание уделено многоуровневости методологии исследования аккультурационных процессов. К методам такого исследования отнесены: общенаучные, междисциплинарные и специальные методы, которые определенным образом взаимодействуют между собой и образуют комплексный подход.

Ключевые слова: методология, методология науки, методология сравнительного правоведения, сравнительно-правовой метод, юридизация в праве, методологические подходы.

Summary

Sitar I. Methodology of Comparative Law in the context akulturatsiynyh processes (complex analysis).

The problem of a comprehensive understanding of research methodology of acculturation processes and problem of juridisation general philosophical methodology and its influence on the study of acculturation in the law. It is noticed that for analysis of acculturation processes methodology should be understood as a complex of knowledge about methods and their interaction with the comparative legal method. Particularly focused on the multilevel research methodology of acculturation processes. The methods of this study include: general scientific, interdisciplinary and special methods that somehow interact with each other and form a complex approach.

Key words: methodology of science, methodology of comparative law, comparative legal method, juridisation in the law, methodological approaches.

Отримано 8.04.2014

УДК 321:316.37

Н. П. ВОЙТОВИЧ

Наталія Павлівна Войтович, аспірант Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОВІДНОСИН ІНДИВІДА ТА ДЕРЖАВИ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ Б. КІСТЯКІВСЬКОГО

Питання взаємовідносин індивіда та держави перебувало в центрі уваги численних мислителів різних держав у різні періоди. Погляди щодо цього питання доволі істотно відрізнялися. Всім відомо, що Т. Гоббс порівнював державу зі звіром (він назвав його Левіафаном), який виступав ворогом індивіда та знищував його¹. Натомість Й. Фіхте вважав державу найбільш повним вираженням людського «я», вищим проявом людської особистості. Держава для нього – гарант прав індивіда, його духовного розвитку та особистої безпеки². Вступаючи в дискусію між цими та іншими філософами на тему взаємовідносин між державою й індивідом, Б. Кістяківський цілком влучно поставив питання: «Чи справді держава створена на те, щоб гнітити, мучити й визискувати поодинокі особистість?». Український правознавець дав рішуче негативну відповідь на це питання, вважаючи людину та державу взаємодоповнюючими поняттями. Його аргумент з цього приводу більш ніж переконливий: «Люди створюють і оберігають свої держави не для взаємної напруги, гноблення та знищення. Інакше держави б давно розпалися та припинили своє існування»³.

Водночас, роз'яснюючи таку діаметральну різницю в поглядах щодо взаємовідносин між державою та індивідом, Б. Кістяківський доходить висновку, що мислителі, які вважали державу злом для індивіда (Т. Гоббс, Ф. Ніцше та ін.), мали на увазі абсолютну монархію або деспотичну державу. Натомість ті мислителі, що відзначали позитивне значення держави для індивіда (Платон, Й. Фіхте, Г. Гегель), мали на увазі правову державу. Більше того, деякі з них навіть ототожнювали поняття держави з поняттям правової держави⁴.